

NORDENS FACKLIGA SAMORGANISATION
POHJOLAN AMMATILLINEN YHTEISJÄRJESTÖ
COUNCIL OF NORDIC TRADE UNIONS

NFS och FES

Lönebildningsseminarium

Oslo 2 oktober 2014

Rapporten är skriven av Bengt Rolfer
Fotografi: Trygve Bergsland

Förord

Denna rapport presenterar NFS och FES seminarium om lönebildning som ägde rum i Oslo den 2 oktober 2014. Syftet med seminariet var att samla ekonomer och lönebildningsexperter från de fackliga organisationerna i Norden och Tyskland för att tillsammans diskutera de utmaningar den nordiska avtalsmodellen och de nordiska och europeiska lönebildningsmodellerna står inför. Globalisering, social dumpning, samt diskussionen om minimilöner på EU-nivå är några av de utmaningar som nämndes i diskussionen kring morgondagens lönebildning.

Löntagarnas situation i Europa har försämrats under de senaste åren med hög arbetslöshet, hög grad av osäkra anställningsformer och försämrade arbetsvillkor. Under de senaste två decennierna i Tyskland har organisationsgraden och täckningen av kollektivavtal sjunkit och andelen lågavlönat arbete på arbetsmarknaden ökat kraftigt, vilket har lett till introduktionen av en lagstadgad minimilön som träder i kraft den 1 januari 2015. Diskussionen om minimilöner är återigen aktuell inom Europafacket och EU Kommissionens nya ordförande Jean Claude Juncker har vädrat idén om lagstadgade minimilöner på EU-nivå. Inget av de nordiska länderna har lagstadgade minimilöner och bland arbetsmarknadens parter i Norden är tanken främmande.

Den nordiska avtalsmodellen betecknas av hög facklig organisationsgrad och högt antal kollektivavtal på arbetsmarknaden. När EUs lagstiftningskrav om fri rörlighet av arbetskraften implementeras i de nordiska länderna - där mycket av reglerna på arbetsmarknaden sätts genom överenskommelser mellan arbetsmarknadens parter – uppstår inte sällan

konflikter angående arbetstagarnas rättigheter. En av de största utmaningarna för lönebildning i Norden i dag är att forma en rättvis och solidarisk lönepolitik på en arbetsmarknad som sträcker sig över europeiska och även globala gränser och samtidigt bevara de grundläggande utgångspunkterna i de olika nordiska avtalamodellerna.

Seminariet i Oslo var ett av flera initiativ och en mycket bra början för en fortsatt dialog om våra gemensamma framtida utmaningar kring lönebildning i ett nordiskt och europeiskt perspektiv. Diskussioner och arbetet med dessa frågor fortsätter och vi behöver samverka, med solidariska utgångspunkter, såväl i Norden som i Europa och globalt för att hitta gemensamma grunder och strategier. Strategier som stärker arbetstagares rättigheter till rimliga löner och en god löneutveckling med utgångspunkt i de olika förutsättningar som finns. Våra gemensamma fackliga ansträngningar är en förutsättning för att hitta hållbara och framgångsrika lösningar in i framtiden.

Gero Maass

Friedrich Ebert Stiftung

Magnus Gissler

Nordens Fackliga Samorganisation

Tysk/nordisk debatt om lönemodeller

De nordiska modellernas utmaningar och frågan om lagstadgade minimilöner var två av huvudfrågorna när NFS tillsammans med Friedrich Ebert Stiftung arrangerade ett lönebildningsseminarium vid Oslos flygplats Gardermoen den 2 oktober.

Norska LO:s vice ordförande *Tor-Arne Solbakken* välkomnade de nordiska och tyska gästerna och blickade fram mot ETUC-kongressen i Paris nästa år. Där kommer frågan om olika nationella lönemodeller att ställas på sin spets.

– Hur vi ska klara lönerna för de läget avlönade har alltid varit en facklig fråga. Detta har blivit ett stridsämne i Europa. I Norden har vi stått samman för avtalsmodellen, men förslag om lagstadgade minimilöner kan komma upp på Pariskongressen, sa Solbakken.

Under seminariet snuddade flera deltagare vid frågan, men någon omprövning av den nordiska linjen stod knappast att finna. Däremot har Tyskland nyligen beslutat införa lagstadgad minimilön sedan facket tvingats på defensiven.

▪

Norden och Europa allt mer lika

– De nordiska länderna ligger bra till internationellt sett, men är inte längre unika vad gäller exempelvis sysselsättningsgrad, välfärd och skattekvot.

Det var budskapet från Lars Calmfors, professor i internationell ekonomi vid Stockholms universitet och framträdande debattör i Sverige.

Rubriken på hans presentation var "Den nordiska modellen och Thomas Piketty". Först avhandlades de nordiska modellerna och därefter den berömda franske ekonomens bok *Kapitalet* i det 21a århundradet.

Ett utmärkande drag för de nordiska modellerna är hög genomsnittlig levnadsstandard och jämn inkomstfördelning. Här ligger vi fortfarande bra till, men en liknande bild finns i länder som Tyskland, Belgien och Nederländerna. Inte heller i fråga om hög sysselsättningsgrad är Norden unikt, enligt Calmfors, förutom med ett viktigt undantag. I fråga om sysselsättningsgrad för kvinnor belägger de nordiska länderna de fem första platserna i världen.

– Generösa välfärdsstater med hög grad av omfördelning via skatterna är en annan definition av de nordiska länderna. Frågan är hur väl det stämmer idag, sa Calmfors.

Han konstaterade att arbetslöshetsersättningen fortfarande är generös i de flesta nordiska länder, även om de inte ligger i topp inom EU. Sverige har däremot halkat långt efter både de

övriga nordiska och många andra EU-länder.

Inte heller när det gäller skattekvoten är Norden längre unikt. Här ligger Danmark visserligen i topp, men följs av Frankrike, Belgien och Italien. Sverige utmärker sig återigen genom en kraftig nedgång i skattekvot de senaste åren.

– Generellt kan man säga att övriga länder i Europa har blivit mer lika Norden. Men ett utmärkande drag är fortfarande den höga fackliga organisationsgraden, även om den också har gått ner. Här ser vi också en viktig förklaring till att löneskillnaderna är förhållandevis små, sa Lars Calmfors.

Lars Calmfors presenterade fem utmaningar för de nordiska modellerna och hur han ansåg att de kan mötas:

1. Att upprätthålla produktivitetstillväxten

– Det är inte konstigt att den har sjunkit under den ekonomiska krisen, men i Sverige sjönk den redan före krisen. En metod – även om den inte är säker – är att stödja FoU i företagen.

2. Finansiera välfärdstjänster, vilket blir allt svårare i takt med att befolkningen åldras.

– Vi behöver arbeta en större del av livet. Det kan ske genom att låta pensionsåldern följa livslängden, men också genom att avsluta högskolestudier tidigare – kanske med hjälp av en examenspremie kopplad till ålder.

3. Hög sysselsättning

Calmfors recept var en bättre skola genom uppgradering av läraryrket och större löneskillnader.

4. Bibehålla jämn inkomstfördelning

5. Åstadkomma tillräcklig omställningsförmåga

Lars Calmfors såg tydliga målkonflikter mellan tillväxt- och sysselsättningsmålen och sköt framför allt in sig på frågan om löneskillnader.

– Det här vill ni nog inte höra, men man kan inte nå alla elever med bättre skolutbildning. Därför behövs lägre ingångslöner för att fler ska komma in på arbetsmarknaden, det gäller särskilt i Sverige, sa han.

Hur kommer då de nordiska länderna att klara sig framöver?

– Det är omöjligt att svara på, men kanske är essensen av den nordiska modellen den höga graden av förtroende. Vi litar på våra politiker och på rättssystemet. Här skiljer sig de nordiska länderna från många andra och det tror jag ger en god grund för framtiden, sa Lars Calmfors innan han övergick till Thomas Pikettys bok, vars teser han sammanfattade på följande sätt:

- Växande inkomstskillnader
- Växande förmögenheter i förhållande till BNP
- Kapitalinkomsternas andel av BNP ökar
- Ökade inkomstskillnader
- Förstärkt förmögenhetskoncentration, delvis genom ökning av ärvda förmögenheter.

Lars Calmfors tyckte att Piketty gjort en gedigen analys, men hade också invändningar som han utvecklade i ett rätt teoretiskt nationalekonomiskt resonemang. Hans kritik mot Piketty går bland annat ut på att fransmannen är tillväxtpessimist.

– Vi vet ingenting om tillväxten i framtiden. Om den fortsätter att falla är det orealistiskt att fortsätta spara lika mycket. Därför är Pikettys analys orimlig, sammanfattade Calmfors.

Norska parterna får beröm

Många länder ser med avund på den låga arbetslösheten i Norge, men enligt norska LO:s chefsekonom Stein Reegård är situationen i Norge inte så positiv som den ser ut.

Han konstaterade att Norden fortfarande har ett bra läge på arbetsmarknaden i en internationell jämförelse. Det gäller inte minst Norge där arbetslösheten ligger på cirka 3 procent mot omkring 8 procent i grannländerna.

– Men den norska historien är inte så glamourös som den ser ut. Vi hade ett fall i sysselsättningsgrad med 3 procent under finanskrisen, sa Stein Reegård.

– Även om vi klarade den krisen bra har vi nu genom östutvidgningen en ännu allvarigare utmaning mot vår arbetsmarknadsmodell. Av de senaste årens sysselsättningsökning på 100 000 personer består hälften av utländsk arbetskraft. Det är en enorm förändring av sammansättningen på norsk arbetsmarknad.

Efter att något ha nyanserat den överlag positiva bilden av norsk arbetsmarknad kom Stein Reegård ändå in på det som är grunden för de starka statsfinanserna, nämligen oljan.

– Den norska bragden är att vi har kunnat hålla oljan inom vår nordiska modell. Där finns en väldig lönepotential och man skulle kunna ha betalat nästan vad som helst. Men vi har haft en återhållsam linje och Norge har sparat hälften av inkomsterna. Det ser jag som en viktig del.

En viktig skillnad mellan Norge och Sverige gäller penningpolitiken. Medan den svenska Riksbanken endast har ett inflationsmål har den norska Sentralbanken både ett inflations- och ett sysselsättningsmål. Enligt Stein Reegård har också den svenska finanspolitiken varit stramare än nödvändigt på grund av överskottsmålet.

Han citerade en norsk offentlig utredning där arbetsmarknadsparterna får beröm för att ha samordnat lönebildningen och därmed bidragit till bland annat låg arbetslöshet och höga reallöneökningar. Ett diagram över sambandet mellan löneökningar/inflation och arbetslöshet tjänade som illustration till varför Norge har så mycket lägre arbetslöshet än "Kontinentaleuropa".

– Den internationella fackföreningsrörelsen har spelat bort möjligheten att använda lönebildningen till att pressa ner arbetslösheten. I hög grad beror det på att huvudorganisationerna inte spelar någon roll i löneförhandlingarna, sa Stein Reegård.

I ännu en jämförelse mellan Norge och Sverige konstaterade han att de svenska arbetsgivarna har svikit samordningsmodellen.

– Den svenska arbetsgivarföreningen har alltid framstått som mest antagonistisk i Norden, sa han.

Stein Reegård sammanfattade det norska receptet för en god lönebildning med följande ingredienser:

- LO-NHO:s samordnande och ledande roll
- Parallella avtalsperioder på två år
- Samordnade löptider
- Fredsplikt
- "Ufravikeligsprinsippet" (metod att mot-verka en stegrande lönespiral)
- Medlingsinstitution
- TBU – teknisk beredningsutvalg (beräknar utrymmet inför lönerörelsen)
- Socialt kapital

Som sammanfattning pekade han på att inflationen är lika hög i Sverige och Norge (1-2 procent) medan arbetslösheten är dubbelt så hög i Sverige (7-8 procent mot 3-4 procent).

Samtidigt har de norska fackföreningarna en stor utmaning i att organisationsgraden i landet är lägst i Norden.

▪

Svenska LO söker något nytt

På svenska LO pågår ett projekt för att modernisera lönebildningen och samtidigt nå full sysselsättning. Om detta berättade LO-juristen Claes-Mikael Jonsson under rubriken "Rehn-Meidner i vår tid – mot en solidarisk lönepolitik i en globaliserad värld".

Gösta Rehn och Rudolf Meidner är namnen på de närmast legendariska LO-ekonomerna som på 1940-talet lade grunden för en framgångsrik lönepolitik.

Bakgrunden till projektet är framför allt den höga arbetslösheten i Sverige. Det finns också problem med fördelningen av löneökningarna, men i de flesta avseenden fungerar den svenska lönepolitiken bra idag, enligt Claes-Mikael Jonsson.

Projektet beställdes av LO-kongressen 2012 och resultatet ska vara klart till kongressen 2016.

Samtidigt ser världen idag helt annorlunda ut än under efterkrigstiden när Rehn-Meidner verkade. Då gällde det att hantera full sysselsättning, nu att skapa fler jobb. Då var tillgången till arbetskraft begränsad, idag obegränsad. Då inflationstryck, nu deflationsrisk och så vidare.

– Det enda som tycks vara konstant för vissa är att löneåterhållsamhet kan lösa alla problem, sa Claes-Mikael Jonsson.

Det som nu behövs är en tankerevolution, menade han:

– I 20-30 år har vi levt med en ideologi om att utbudet ska lösa allt. Nu behöver vi fokusera på hur man skapar efterfrågan på arbetskraft och det är en fråga som vi jobbar mycket med i utredningen. Kanske kommer LO att landa i att staten behöver investera mer och föra en mer expansiv finanspolitik.

Andra frågor man ser över är hur legitimiteten för en central lönebildning kan säkerställas och om det går att skapa en bred samsyn om fördelningspolitiken.

– Hur mycket ska en undersköterska få i förhållande till en industriarbetare? Det finns ingen fråga som sliter sönder en fackförening så mycket. Därför måste vi hitta bättre lösningar, sa Jonsson.

Ytterligare ett mål med utredningen är att se hur löneandelen av produktionsresultatet åter kan börja öka efter att ha fallit i hela västvärlden ända sedan 1970-talet.

– Det är något som vi i Norden och Tyskland kan försöka påverka gemensamt, sa han.

Finland ”norra Europas sjuke man”

– 1970- och 80-talen var en stabil period av instabilitet.

Så beskrev Olli Koski, chefsekonom på SAK, den situation i Finland som ledde fram till att landet gick med i EMU. Men medlemskapet i valutaunionen har knappast inneburit någon mirakelkur för lönebildningen.

Ett diagram över löneökningarna i Finland visar ett tydligt trendbrott i början av 90-talet. Efter ett par decennier med tvåsiffriga löneökningstal, hög inflation och upprepade devalveringar hamnade landet i en kraftig recession. Det blev starten för EMU-projektet och en period med låga löneökningar.

– Både vi i facket och arbetsgivarna insåg lönebildningens betydelse. Vi enades om att löneförhandlingarna skulle samordnas och att löneutrymmet skulle vara produktivitetsökningen plus ECB:s inflationsmål, sa Olli Koski.

I samband med EMU-medlemskapet skapades också buffertfonder att användas vid asymmetriska chocker i någon specifik bransch.

Från 1995 följde en lång tillväxtperiod för Finland, men den var starkt kopplad till IT-

industrin och i synnerhet Nokias framgångar. Den tog abrupt slut 2008.

– När ingen ville köpa Nokiatelefoner längre sjönk BNP i ett slag med 4 procent. Finland blev norra Europas sjuke man.

I samma veva ville arbetsgivarna införa sektorsvisa löneförhandlingar. Det var vid sämsta tänkbara tidpunkt, enligt Olli Koski. Då fanns inte heller devalveringsvapnet kvar att tillgå. För Finland innebar detta försämrad konkurrenskraft och lägre tillväxt.

Hur ska då landet komma på fötter igen?

Olli Koski skissade på en aktionsplan med bland annat avtalade löneökningar på moderata nivåer som löper till hösten 2015.

– Det vore bra om vi kunde fortsätta på den vägen, men vi har ett val på våren och det kan vara en giftig cocktail, sa Olli Koski. Han efterlyste också en löntagarvänlig skattereform med hårdare beskattning av förmögenhet och konsumtion och lägre skatt på arbete. Den nyligen införda höjningen av pensionsåldern såg han som en bra strukturreform.

Olli Koski fick frågan om hur han ser på en eventuell samordning av lönebildningen i eurozonen.

– Det är en akademisk fråga. Sysselsättningspolitiken i EU är fullständigt kaotisk, ingen vet vem som ansvarar för vad. I Bryssel talar man om en ungdomsgaranti, men vad gör de för ungdomarna i Kuopio? Det är mest prat. Samma sak med löneförhandlingarna. I Finland är det de fackliga organisationerna som har mandat att förhandla. Visst kunde man ha en frivillig samordning, men jag är rädd att det skulle bli ganska rörigt, svarade Olli Koski.

▪

Därför inför Tyskland minimilön

Hur ser framtiden ut för kollektivavtalssystemet och löneutvecklingen i Tyskland efter införandet av lagstadgad minimilön?

Om detta talade Dr. Thorsten Schulten från det tyska forskningsinstitutet WSI. Han redogjorde för den utveckling som låg bakom den nyligen beslutade minimilönen som införs den 1 januari 2015.

En viktig faktor var den kraftigt sjunkande täckningsgraden för kollektivavtal de senaste femton åren. Parallellt med detta har den fackliga organisationsgraden halverats på tjugo år och ligger nu på cirka 18 procent.

Ytterligare en förklaring är den ökade andelen lågavlönade i landet. Som lågavlönad räknas den som tjänar mindre än två tredjedelar av medianlönen. I Tyskland gäller detta nu för var fjärde löntagare.

– Därmed har Tyskland en av Europas största låglönesektorer, sa Schulten.

Genom den nya lag som träder i kraft vid årsskiftet införs en minimilön på 8,50 euro i timman. Tillfälligt undantag görs för gällande kollektivavtal två år framåt. Permanent undantag gäller ungdomar under 18 år och för dem som varit långtidsarbetslösa i mer än sex månader. Vartannat år ska minimilönen justeras av en partssammansatt kommission.

I och med Tysklands införande är det i stort sett bara de nordiska länderna inom EU som inte har en lagstadgad minimilön. Nivåerna varierar stort från Luxemburg i topp med 11,10 euro till Bulgarien i botten med 1,04 euro.

– Frankrike har till exempel 9,53 euro. Sannolikt ligger era lägsta avtalslöner i Norden på en högre nivå, sa Thorsten Schulten.

Den relativa nivån på minimilönerna varierar från 62 procent av medianlönen i Frankrike till 36 procent i Tjeckien.

För Tysklands del beräknas minimilönen leda till att mellan tre och fyra miljoner arbetstagare för höjd lön.

– 8,50 euro är ingen särskilt hög nivå, men den skapar ett golv som kanske kan

stabilisera kollektivavtalssystemet och stärka lönebildningen, sa Schulten.

Han konstaterade att facket i Tyskland fått en mer positiv image under senare år. Nu gäller det använda sig av detta nya verktyg för att ytterligare stärka sina positioner. Då kan minimilönen leda till en mer expansiv och mer solidarisk lönepolitik, avslutade han.

▪

Nordiskt motstånd mot minimilön

Utmaningar för de nordiska modellerna, Thomas Pikettys hotbild, fackets försvagade ställning och möjliga vägar framåt för nordisk och europeisk lönebildning. Det saknades inte ämnen att kasta sig över i seminariets avslutande paneldebatt.

Dierk Hirschel, chefsekonom på det tyska fackförbundet ver.di, började med att tona ner bilden av "det tyska miraklet".

– Det som hänt är att arbetsmarknaden har avreglerats och att heltidsjobb har delats upp i deltid, inte att antalet arbetade timmar har ökat. Därför var det nödvändigt att införa minimilönen. För att motverka ojämlikheten behöver vi också återreglera arbetsmarknaden och beskatta de rika hårdare, sa han.

Norska Unios chefsekonom *Erik Orskaug* menade att hoten mot de nordiska modellerna kommer från politiken – i Norges fall en "blå-blå" regering vars skattepolitik försvårar fördelningen av löneökningarna.

Orskaug såg också de tillfälliga anställningarna som ett hot. Han fick medhåll av *Henri Lindholm*, förbundssekreterare på Livsmedelsarbetareförbundet i Finland, som såg otrygga arbetsförhållanden som den största utmaningen för ett enskilt förbund.

Förhandlingschef *Klaus Matthiesen* från FTF, Danmark berättade att organisationens ordförande Bente Sorgenfrey tagit upp den kontroversiella diskussionen om att införa lagstadgad minimilön även i de nordiska länderna. Motiven skulle främst vara att skydda utländska arbetstagare, men också ett bidrag till att möta den ekonomiska krisen. Ingen av de övriga nordiska deltagarna nappade dock på den kroken.

Veli-Pekka Säikkälä, avtalssekreterare på IF Metall i Sverige, såg organisationsgraden som den absolut viktigaste utmaningen. I hans eget förbund ligger organisationsgraden på 77 procent.

– Det är en jättestor skillnad på vilken makt man har i förhandlingarna om åtta av tio på arbetsplatsen är med i facket. Den insikten finns i Sverige och varenda fackförening jobbar stenhårt med detta. Om vi misslyckas med det kanske vi också börjar prata om minimilöner, sa han.

Säikkälä fick medhåll av Matthiesen om vikten av facklig organisering. Denne förvånades också av att så få i Tyskland är med i facket. Dierk Hirschel menade att detta är naturligt, eftersom Tyskland har en så liten offentlig sektor och en stor

servicesektor med många småföretag. Dessutom hade facket i Östtyskland dåligt rykte sedan kommunisttiden.

Säikkälä hävdade att svårigheten att organisera inte är något argument i sammanhanget.

– Det har alltid varit svårt, men klarar vi inte det kan vi lägga ner verksamheten, sa han.

Lindholm beklagade att dagens ungdom inte har samma yrkesidentitet som tidigare, vilket fick Matthiesen att replikera:

– Gamla historier om gamla segrar har aldrig varit intressant för unga människor. Ungdomar älskar att organisera, vi måste bara få dem att se facket som en intressant organisation.

Moderatorn *Hege Herø*, jämställdhetsansvarig på YS i Norge (och panelens enda kvinnliga deltagare) tog åter upp frågan om panelens syn minimilön och allmängiltigförklaring av kollektivavtalen.

Veli-Pekka Säikkälä svarade:– Vi vill inte ha minimilön och inte allmängiltigförklaring heller. När vi tar det steget lämnar vi över ett finger till politikerna och det vill vi inte. Dessutom ser jag en risk att man tappar medlemmar.

Henri Lindholm menade tvärtom att systemet med allmängiltigförklaring inte lett till fallande organisationsgrad. I Finland ses det en trygghet. Att införa en politisk beslutad minimilön ville dock inte Lindholm heller vara med om.

Erik Orskaug höll med om ja till "allmängöring" och nej till lagstadgad minimilön.

Dierk Hirschel tog åter till orda:

– Om vi hade haft en 60-70-procentig organisationsgrad skulle inte vi heller ha pratat om minimilön. Men SPD (socialdemokraterna i Tyskland) övergav oss och införde de här otrygga jobben. Vi var tvungna att stoppa den trenden och kunde inte klara det utan en hjälpande hand från politikerna.

Hege Herø ställde frågan om de nordiska facken kommer att stå eniga i ETUC:s diskussioner om den här frågan nästa år.

– Alla behöver minimilöner, sedan kan det diskuteras om det ska ske genom lag eller avtal. Jag hoppas att man respekterar att olika länder väljer olika lösningar, sa Veli-Pekka Säikkälä.

Henri Lindholm svarade att frågan är svår och känslig, medan Klaus Matthiesen sa att "det skulle tjäna oss väl att inse att det här är en fråga som diskuteras på europeisk nivå".

– Vi har mycket att försvara som nu är satt under press. Då är det viktigt att vi står eniga på den fackliga sidan, sa Erik Orskaug.